

TÜRKİYE'DE ÇEVRE VE SİVİL TOPLUM: ÖRGÜTLENME VE SON EĞİLİMLER

Hande Parker* ve Barış Gençer Baykan*

Yönetici Özeti

Yerelden küresele değişik düzeylerde birçok aktör çevresel sorunların artış eğilimini tersine çevirmek için çalışıyor. Bu aktörler arasında sivil toplum kuruluşları ve toplumsal hareketler çevre sorunları hakkında farkındalık yaratma ve çevre politikaları geliştirmede son yıllarda önemli roller oynuyorlar. Türkiye'de 1995-2007 yılları arasında kurulan çevre STK'larının sayısının 1924-1995 arası kurulanlardan 3 kat fazla olduğunu görüyoruz. Günümüzde faaliyet gösteren çevre STK'larının %76'sı son 12 yılda faaliyete geçmiş. Çevre STK'larının tüm STK'lara oranı ise % 0.7 (binde yedi) civarında. Doğa koruma, biyoçeşitlilik, orman, erozyon, deniz ve kıyılar örgütlenmenin yaygın olduğu konular arasında yer alıyor. Medya kullanma, bilinçlendirme ve eğitim ve kampanyalar, çevreci sivil toplumun çalışmaları sırasında kullandıkları yöntemlerinden başlıcaları.

Çevre sivil toplum kuruluşlarının çarpıcı büyümesi

Çevre sorunları, yeni olmamalarına rağmen giderek yaşamın sürdürülebilirliğini tehdit ettikleri için toplumların daha yakından ilgilendikleri ve çözüm aradıkları konular haline geliyorlar. Doğal kaynakların hızla tükenmesi, küresel ısınma ve son dönemde ortaya çıkan gıda ve enerji krizleri insanlığın doğa ile girdiği ilişkiyi gözden geçirmesine sebep oluyor. Dünyada ve Türkiye'de gelişim bu yönde seyrediyor. Yerelden küresele değişik düzeylerde birçok aktör, çevresel sorunların artış eğilimini tersine çevirmek için çalışıyor. Bu aktörler arasında sivil toplum kuruluşları ve toplumsal hareketler çevre sorunları hakkında farkındalık yaratma ve çevre politikaları geliştirmede son yıllarda önemli roller oynuyorlar. Türkiye'nin "Çevreci Sivil Toplumu", dernek, vakıf, platform, kent konseyi, bölgesel platform, yerel gündem, üniversite çevre kulübü, yurttaş inisiyatifi, koalisyon gibi farklı biçimlerde ve enerjiden atığa, madenlerden iklim değişikliğine uzanan geniş bir yelpazede çalışıyor. Bu çalışmada Türkiye'de çevre konusunda örgütlenmenin ve son eğilimlerin bir resmini sunuyoruz.

Bu çalışmada değişik çevre sorunları çerçevesinde ulusal çapta faaliyet gösteren profesyonel sivil toplum kuruluşları (STK'lar) ile belirli bir çevre sorunu etrafında örgütlenen toplumsal hareketleri ele aldık. Yanıtlarını aradığımız soruları ise şöyle sıralayabiliriz. Hangi çevre STK'ları

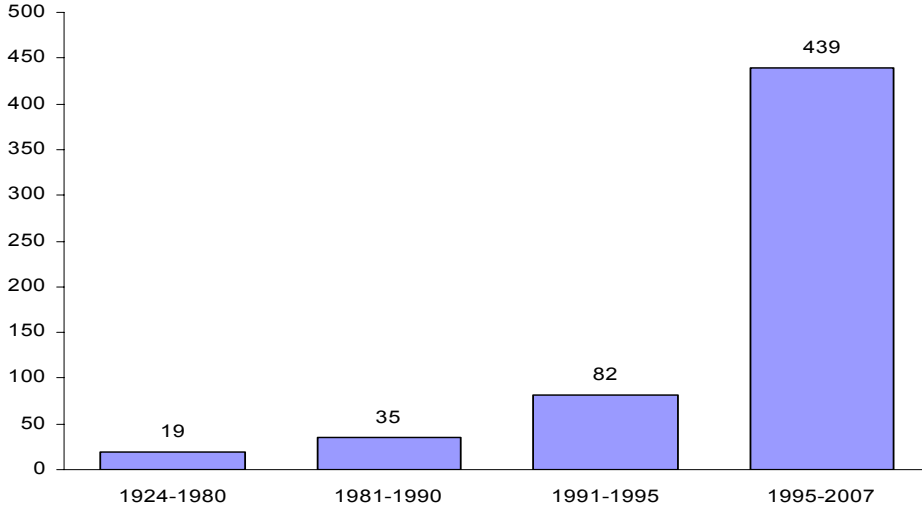
* Yrd. Doç. Dr. Hande Parker, Bahçeşehir Üniversitesi Öğretim Üyesi, hpaker@bahcesehir.edu.tr

* Araştırmacı, Barış Gençer Baykan, betam, baris.baykan@bahcesehir.edu.tr

ve toplumsal hareketler hangi çevre sorunları üzerinde çalışıyorlar? Örgütlenme seviyeleri ne düzeydedir? Faaliyetleri sırasında hangi yöntemleri kullanmayı tercih ediyorlar?

Akın Atauz'un çeşitli kaynaklardan derlediği 'Türkiye'deki Çevre Örgütleri Listesi'nde 136 çevreci örgüt yer alıyor. Kuruluş yılları itibariyle baktığımızda 1924-1980 yılları arasında 19, 1981-1990 arasında 35, 1991-1995 arasında 82 çevre sivil toplum kuruluşu tasnif edilmiş¹. Sivil Toplum Geliştirme Merkezi'nin (STGM) arasında oluşturduğu STK Veritabanında bulunan tüm sivil toplum kuruluşları içinden çevre başlığı altında sınıflandırılan STK'ların toplam sayısı ise 575. Buna göre 1995-2007 yılları arasında 439 çevre STK'sı faaliyete geçmiş. 1995-2007 arası kurulan çevre STK'larının sayısı 1924-1995 arasında kurulanların 3 katından fazla. Bir başka deyişle günümüzde faaliyet gösteren çevre STK'larının %76'sı son 12 yılda faaliyete geçmiş.

Şekil 1: Kuruluş yıllarına göre Çevre STK'ları

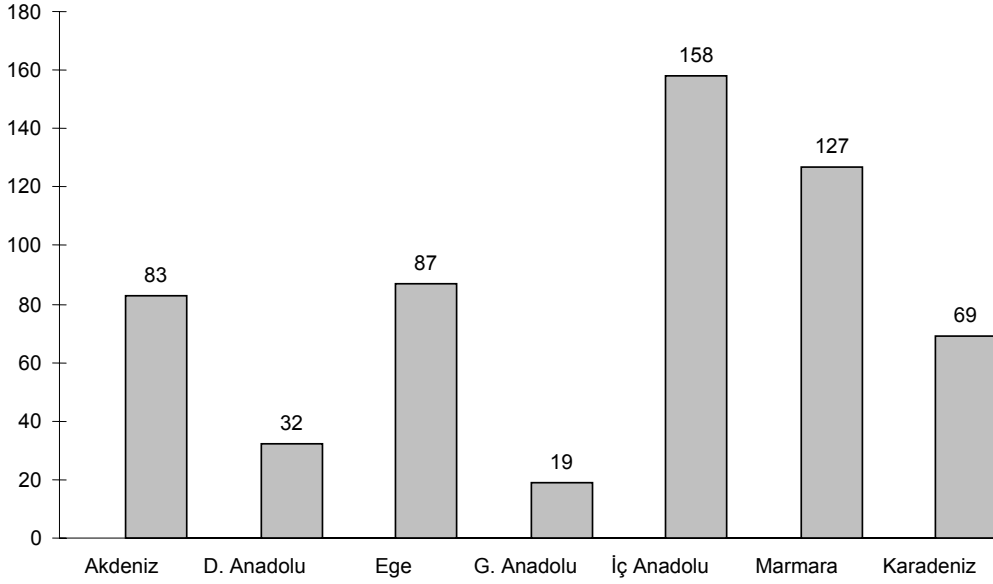

Kaynaklar: Akın Atauz (2000), Çevreci sivil toplum hareketinin yakın tarihi, Türkiye'de çevrenin ve çevre korumanın tarihi sempozyumu bildirileri, Tarih Vakfı Yayınları ve Sivil Toplum Geliştirme Merkezi.

Genel olarak baktığımızda, Dernekler Dairesi Başkanlığı'nın kayıtlarına göre Türkiye'de faaliyet gösteren dernek sayısı 78608'dir. Çevre STK'larının tüm STK'lara oranı ise % 0.7 (binde yedi) civarında. Çevre STK'larının muazzam artışına rağmen tüm STK'lar içindeki oranı hala çok düşük kalıyor. Çevre STK'larının yaklaşık 1/3'ü (156) Türkiye'nin nüfus olarak en büyük üç ilinde, Ankara, İstanbul ve İzmir'de faaliyet gösteriyor. Coğrafi bölgelere göre dağılımda ilk iki sırayı İç Anadolu (158) ve Marmara (127) Bölgeleri, son iki sırayı da Doğu Anadolu (32) ve Güneydoğu Anadolu (19) Bölgeleri alıyor. (Bkz. Şekil 2)

¹ Sivil Toplum Kuruluşları Rehberi, (2000) Tarih Vakfı., Çevre Gönüllü Kuruluşları (1996) Meral Dinçer, Önder Matbaa, Ankara., Black Sea NGO Directory (2000) Mehmet Çevikoğlu & Zeynep Tugay, GEF Black Sea Environment Programme, İstanbul.

Şekil 2: Çevre STK'larının bölgelere göre dağılımı

Kaynak: Sivil Toplum Geliştirme Merkezi

Yaygınlaşan çalışma alanları ve mücadele araçları

Sayısal olarak çarpıcı bir artış gösteren çevre STK'larını çalıştıkları alanlar ve kullandıkları yöntemler açısından incelediğimizde neler görüyoruz?

STK'lar ve grupların örgütlenmesine baktığımızda, Tablo 1'den çıkan en çarpıcı sonuç sivil toplumun bazı alanlarda yoğun faaliyet göstermesine rağmen bazı alanlarda hemen hemen hiç çalışma yapmamasıdır. Örneğin, doğa koruma, biyolojik çeşitlilik, orman, erozyon, deniz ve kıyıları, örgütlenmenin yaygın olduğu konulardır. Öte yandan madenler konusunda tek bir sivil oluşum çalışmaktadır (Maden karşıtı gruplar). Madencilik ve çevre korumanın çatışmalı ilişkisi ve Türkiye'de güncelliği göz önüne alındığında, bu üzerinde durulması gereken bir noktadır. Yine benzer şekilde nükleer enerji alanında sivil örgütlenme zayıftır. Bu alanda 3 platform ve tek bir sivil toplum kuruluşu (STK) çalışmaktadır. Bu da, bu konuların devletin bekasıyla ilgili olarak algılandığı ve devletin sivil topluma açmadığı alanlar olduğunu düşündürmektedir. Giderek büyüyen atık sorunu konusunda da, Türkiye'de Greenpeace bir dönem Toksik Atıklar Kampanyası yürütmüştür ama halihazırda bu konuda bir çalışması bulunmamaktadır.²

Bu tablodan çıkan diğer bir sonuç ise bazı konularda artan bir ilgi ve örgütlenme olduğudur. Toprak, tarım, gıda, tohum, ve ekoturizm alanlarında sivil toplumun çalışmaya başlamış olması, dünyada bu alanlara gösterilen ilginin ve Türkiye'nin ekolojik tarım potansiyelinin son yıllarda öne

²Ambalaj ve Ambalaj Atıklarının Kontrolü Yönetmeliği tarafından, 'Yetkilendirilmiş Kuruluş' olarak kabul edilen ve sanayinin önde gelen firmaları tarafından kurulan Çevre Koruma ve Ambalaj Atıkları Değerlendirme Vakfı (ÇEVKO) bu alanda faaliyet gösterse de klasik anlamda sivil toplum örgütü kategorisine girmediği için değerlendirmeye alınmamıştır.

çıkmasının bir yansımasıdır. Öte yandan sivil toplumun, çalışmalarıyla bu farkındalığın oluşturulmasına katkıda bulunduğu açıktır.

Tablo 1: Çalıştıkları alanlara göre çevre STK'ları

	Doğa Koruma/ Biyoçeşitlilik	İklim değişikliği	Su / Barajlar	Orman Erozyon	Deniz Kıyı	Eneji/ Nükleer	Toprak/ Tarım	Eko-turizm	Gıda/ Tohum	Doğal Kaynaklar /Maden	Atık
TEMA	X			X			X				
Buğday	X						X	X	X		
WWF	X	X	X	X	X			X			
Doğa	X	X	X					X			
ÇEKÜD				X							
ÇEKÜL	X			X			X				
TURMEPA					X						
Greenpeace	X	X			X	X					X
TÜRÇEK				X							
TTKD	X	X	X	X	X						
DHKD	X	X	X	X	X						
GDO'ya Hayır	X						X		X		
Nükleer Karşıtı P.						X					
Maden karşıtı							X			X	
Küresel Eylem		X				X					
Yeşiller		X				X	X				

Örgütlenmeyle ilgili son gözlem, STK'ların aynı anda bir çok konuda çalışırken, grupların ve platformların tek konuya odaklanmasıdır.

Toplumsal hareketler ve gruplar ile profesyonel STK'lar arasında faaliyet gösterdikleri alan açısından çok kesin ayrımlar olmamakla beraber doğa koruma/biyoçeşitlilik, orman/erozyon, su ve iklim değişikliği konuları esas olarak profesyonel çevre STK'larının başlıca faaliyet alanına giriyor. Özellikle doğa koruma ve orman/erozyon gibi alanlarda ilgili bakanlıkların ve resmi kurumların da geçmişten bugüne farkındalık artırma ve bilinçlendirme faaliyeti yürüttükleri düşünülürse bu alanların meşruiyeti daha fazladır ve bu yüzden toplumsal hareketlerin ve grupların çokça yer almadığı bir alandır. Doğa Koruma alanında yoğunlaşma -bu tablolarda görülmesi de- yurtiçi ve yurtdışı fon kaynaklarının ve çevre yönetim projelerinin bu yönde gelişmesinin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda değindiğimiz Atauz'un Çevre Örgütler Listesi içinde iklim değişikliği konusu çevre STK'larının faaliyetler arasında yer almamaktadır. 1988'de Hükümetler arası İklim Değişikliği Paneli'nin kurulması ile başlayan "Rio Zirvesi" ve "Kyoto Protokolü" ile gelişen küresel iklim değişikliği tartışmaları Türkiye'de göreceli olarak geç yankı bulmuştur. Diğer yandan doğa korumacılık ve biyoçeşitlilik alanlarında yoğunlaşmış profesyonel STK'ların, bilgi ve deneyimleri

göz önüne alındığında küresel iklim değişikliği konusuna yönelmede öncü ve avantajlı durumda oldukları düşünülebilir. Bunun yanı sıra Yeşiller ve Küresel Eylem Grubu gibi örgütlenmeler bu konuya daha politik bir açıdan yaklaşmakta ve stratejilerini eylemlerle hükümet üzerinde baskı kurma şeklinde belirlemektedirler.

Tablo 2: Çevre STK'larının mücadele araçları

	Lobi	Hukuk	Medya	Bilinçlendirme/ Eğitim	Kampanya	Uzmanlık/ Proje	Eylem	Engelleme
TEMA	X	X	X	X	X			
Doğa Derneği	X	X	X	X	X	X		
Buğday	X		X	X		X		
WWF	X	X	X	X	X	X		
ÇEKÜD			X	X	X			
ÇEKÜL		X	X	X	X	X		
TURMEPA			X	X	X			
Greenpeace	X	X	X	X	X		X	X
TÜRÇEK								
TTKD	X	X		X	X	X	X	
DHKD	X			X	X	X		
GDO'ya Hayır	X	X	X	X	X		X	
NKP	X	X		X	X		X	
Küresel Eylem		X	X	X	X		X	
Yeşiller			X	X	X		X	
Maden karşıtı		X	X	X			X	X

STKlar ve sivil gruplar örgütlendikleri konularda çalışırken hangi yöntemleri kullanmaktadır? İkinci tablo bu soruya bir cevap aramaktadır. Öncelikle, bir istisna hariç (Greenpeace), STK'lar eylemlere ve kamu düzenini kısa süreli engelleyerek dikkat çekme amaçlı protestolara katılmamaktadır. Lobi faaliyeti, hukuk mücadelesi ve medya kullanma profesyonel çevre STK'larının sıkça başvurduğu yöntemlerdir. Toplumsal hareketler ve gruplar bu yöntemleri (lobicilik daha az oranda olmak kaydı ile) kullanmakla beraber, aynı zamanda protesto ve engellemelere de başvurmaktadır. Bu noktada, STK'lar ve gruplar arasında net bir ayırım görmek mümkündür. Hem STK'ların, hem toplumsal hareketlerin ortak yöntemleri arasında medya kullanma, bilinçlendirme ve eğitimi saymak mümkündür ki bu faaliyetler sivil toplumun farkındalık yaratma amacına uygun olduğu için şaşırtıcı bir sonuç değildir. Bunun dışında, uzmanlık ve proje faaliyetlerinin ancak ulusötesi bağlantıları olan ve kaynaklara ulaşabilen STK'lar tarafından yürütüldüğünü görüyoruz ki bunların da sayıları fazla değil.

İki tabloyu beraber değerlendirdiğimizde eylem ve engelleme gibi protesto biçimlerinin daha ziyade maden, nükleer enerji ve de iklim değişikliği alanlarında kullanıldığını gözlemliyoruz. Son olarak, STK'lar tarafından kullanılan bir yöntem olan kampanyalara değinmek gerekir. Bütün çevreci STK'lar kampanya düzenlemektedir ancak bunlar kendi aralarında farklılaşmaktadır. Bir grup kampanya, karar alıcılara yönelik ve çevre politikalarına müdahil olma ve dönüşüm amacını taşımaktadır. Bunlara, Doğa Derneği'nin düzenlediği Türkiye'de ceylan, çöl koşarı, çizgili sırtlan

gibi türleri korumayı amaçlayan 'Hedef Sıfır Yok Oluş' ya da Hasankeyf'in Ilısu barajı suları altında kalmasını önleme amaçlı 'Hasankeyf Yok Olmasın' kampanyaları örnek gösterilebilir. Bir diğer örnek WWF-Türkiye'nin yürüttüğü, Türkiye'de 'su zengini' olduğumuz algısını ve tüketim alışkanlıklarını değiştirmeye yönelik 'Suya Doğru Bakmak' kampanyasıdır. Bir grup kampanya ise, topluma yönelik çevre bilincini ve farkındalığı artırma amacını taşımaktadır. Bunların arasında, TEMA'nın yürüttüğü ağaçlandırma kampanyalarını veya TURMEPA'nın yürüttüğü Uluslararası Kıyı Temizleme gününü saymak mümkündür.